

PET GODINA OD DEKLARACIJE NEZAVISNE CRNE GORE

Radonja Dubljević

On the occasion of a small jubilee, the Five Years of the Declaration of the Independent Republic of Montenegro we feel obliged to point to the scope of its provisions and to ask why it hasn't left deeper trace in the political life of Montenegro, as well as why it did not direct political events and write new pages of freedom. On the contrary, what actually happened was something that was not a reflection of the meaning it should have had as a charter – the Declaration is quite rarely publicly quoted today. Why? We are searching for the answer to this question.

Deklaracije i povelje donose se u vrijeme velikih istorijskih i političkih preokreta. Sva moderna dokumenta o ljudskim pravima donijeta su nakon što se civilizovani svijet suočio sa užasnim posljedicama dva svjetska rata. Tada se nametnuo zahtjev da ljudska prava postanu neprikosnoveni, kako bi se preduprijedile opasnosti od novih diktatura i stradanja. Trebalo je, s obzirom na njihovo prirodno-pravno porijeklo, nametnuti ideal ljudskih prava i dati im univerzalno značenje, kako bi se ograničila suverenost nacionalnih država. Tu su odgovornost preuzeli prosvijećeni narodi, koji su pribjegli definisanju međunarodnih standarda u pogledu propisanosti, ostvarenosti i zaštite ljudskih prava.

Ranije, u čovjekovoj borbi za prava i slobode, posebno su odjeknule američka Deklaracija nezavisnosti iz 1776. i francuska Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1789. Prva je donijeta nakon oslobođanja od engleske dominacije i sticanja američke nezavisnosti. Snažno je naglasila slobodu i individualizam. Druga je, dalekosežnošću svojih odredaba, prerasla nacionalne francuske okvire i postala svjetska povelja slobode. Sa njom je počeo da nastaje moderni svijet.

I Crna Gora, sticajem istorijskih okolnosti, našla se na prekretnici. Povraćena je država i otvorene su nove mogućnosti. Neposredno nakon referenduma, 3. juna 2006, Skupština Crne Gore donijela je Deklaraciju nezavisne Republike Crne Gore. Crnoj Gori bila je potrebna takva Deklaracija, ne da bi s njome rješavala svjetska pitanja i imala bilo kakve nadnacionalne iluzije, već da bi se osvrnula na nestanak sa istorijske scene, gubitak nezavisnosti, slobode i dostojanstva. Da bi ukazala na učinjene nepravde i preduprijedila nove! I, posebno, da bi omogućila slobodu!

Deklaracija je donijeta. Da li su potrebni efekti postignuti?

U Deklaraciji je, u uvodnim odredbama, pored ostalog, rečeno:

„Polazeći od viševjekovne državne nezavisnosti(...) iskazujući posvećenost održavanju i promovisanju međunarodnog mira i stabilnosti, potvrđujući spremnost da poštuje princip teritorijalnog integriteta i suvereniteta svih država, zalažući se za rješavanje međunarodnih sporova mirnim sredstvima, promovišući prijateljske odnose i saradnju sa svim zemljama na ravnopravnim osnovama(...)“

Ništa u ovim odredbama nema sporno, ali treba primijetiti da je Crna Gora mala država i u svjetskom poretku bez većeg uticaja da bi njena Deklaracija nezavisnosti obilovala pretencioznim rješenjima o svjetskom miru i ravnopravnosti među državama. Umjesto takvih odredaba, u uvodnom dijelu Deklaracije, morale su se naći odredbe o razlozima gubljenja viševjekovne državnosti, učinjenim nepravdama i pravu na državno i nacionalno dostojanstvo.

Nije naglašen značaj obnove države i ponovnog sticanja njene nezavisnosti. Tek tada bi pozivanje na *viševjekovnu državnu nezavisnost* dobilo puni smisao.

U tački 1. Deklaracije napisano je:

„Republika Crna Gora, nezavisna država sa punim međunarodno-pravnim subjektivitetom, nastaviće da se izgrađuje kao građanska država, multinacionalno, multietničko, multikulturalno i viševjersko društvo, zasnovana na poštovanju i zaštiti ljudskih sloboda i prava, prava manjina, principa parlamentarne demokratije, vladavine prava i tržišne ekonomije, što će se unaprijediti donošenjem novog ustava Republike Crne Gore“

Odredbama o građanskoj državi, multinacionalnom, multietničkom, multikulturalnom i viševjerskom društvu data je vizija nezavisne države Crne Gore. Rečeno je da će se država izgrađivati na principima zaštite ljudskih prava, parlamentarne demokratije, vladavine prava i sl. Međutim, u postojećem nizu vrijednosti koje Deklaracija uzima za svoj cilj, a koji čine *država* i *društvo*, nema pojedinca, kome takva i takva država i takvo i takvo društvo treba da omoguće šansu. Individua i njena prava jedini je legitimni cilj svake vladavine i polazna vrijednost najviših povećanja o slobodama, pa je Deklaracija nezavisnosti ovu vrijednost morala da tretira, da bi dobila na značaju i odgovorila težnjama.

Društveni odnosi nijesu definitivno uređeni, jer ih pretpostavlja sloboda, pa Deklaracija, iz toga razloga, nije smjela da ograničava domete slobode i da oblik vladavine veže za *republiku*, ili npr. da model ekonomije svodi na *tržišni*. Deklaracija opštošću i širinom svojih rješenja treba da nadilazi sve propise i pomjera sve granice, pa u tom smislu nepotrebno implicira da će o bilo čemu *novi ustav* moći da kaže više i bolje.

U tački 2. Deklaracije navedene su, u 7 podtačaka, naredne obaveze Crne Gore u pogledu: pristupa u međunarodne organizacije; preuzimanja prava i obaveza iz dosadašnjih aranžmana sa EU, UN, SE i drugih međunarodnih organizacija, pružanjem pune podrške radu njihovih agencija i predstavništava na svojoj

teritoriji; strateških prioriteta koji se odnose na članstvo u EU, NATO, STO, uz obavezu ispunjavanja uslova iz Kopenkaških kriterijuma; unapređivanja saradnje sa međunarodnim finansijskim institucijama: pune odlučnosti da se nastavi puna saradnja sa Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju.

Deklaracija je ovakvim propisivanjem afirmisala korpus spoljnopolitičkih pitanja, pa se u političkoj praksi, kada su ova pitanju u vidu, najviše postiglo, jer je Crna Gora primljena u sve međunarodne organizacije, a dobila je, što posebno raduje, status kandidata za EU. Nije se, međutim, u ovoj vrsti dokumenta morala naći odredba o obavezama prema Haškom sudu, jer te obaveze sa Crnom Gorom nemaju neke velike veze, osim što podsećaju na još jednu veliku nesreću koja joj se dogodila u nedavnoj prošlosti. Pored toga, previše je mjesta dato nekim obavezama države /vezanim za aranžmane, agencije i predstavnništva, finansijske institucije i sl./ koje ne mogu, zbog značenja Deklaracije nezavisnosti, opterećivati njenu sadržinu.

U tački 3. Deklaracije napisano je da će Republika Crna Gora uspostaviti i razvijati bilateralne odnose sa drugim državama *prihvatajući obaveze iz dosadašnjih aranžmana i nastaviti sa aktivnom politikom dobrosusjedstva i regionalne saradnje.*

Deklaracija se, vidi se na primjeru ove odrdbbe, bavila pitanjima koja se ne promovišu ovom vrstom dokumenata, ili im to nije primarni cilj.

I na kraju, u tački 4. Deklaracije iskazan je *poseban interes i puna spremnost* da Republika Crna Gora razvija sa Republikom Srbijom, pored ostalog, *dobre i prijateljske međudržavne odnose.*

Zašto baš sa Srbijom i samo sa Srbijom? Deklaracija ne sadrži nijednu prethodnu odredbu, koja bi ovoj odredbi o saradnji sa Srbijom dala smisao, pa nedobronamjerni mogu pomisliti da se radi o „novom“ približavanju Srbiji. Deklaracija je na ovom mjestu ostala nedorečena, jer se nije bavila tzv. osetljivim mjestima iz prošlosti. Sve što nije prevladano i rasčišćeno ostaje da podseća i opominje.

* * *

Šta je u Deklaraciji trebalo reći, sa čime bi Deklaracija postala istinska povelja slobode. Pođimo redom!

Prije odgovora na ovo pitanje treba primijetiti, što nije manje važno, da je Deklaracija napisana naglašenim administrativnim stilom, sa mnoštvom pravnih termina, političkih izraza i fraza iz dnevne politike, pa je ovaj dokument više pravno-politička platforma o političkim ciljevima, nego što je filozofsko-pravna promenade nezavisnosti i slobode. Da se na ovom mjestu podsetimo ljepote jezika i stila i značenja pomenute Američke Deklaracije nezavisnosti, de je napisano:

„Smatramo da su sve istine očevidne:-da su svi ljudi stvoreni jednaki; da ih je Tvorac snabdio izvjesnim neotuđivim pravima; da su među ovima život, sloboda i traženje sreće“

Da se vratimo na moguće odgovore.

Deklaracija uvažava državno, na uštrb individualnog načela, pa kao takva afirmiše kolektivne vrijednosti i u tom pogledu ostaje „vjerna“ tradiciji Crne Gore. Ali, umjesto epskog i tribunog, zbog čega smo nekritički prilazili stvarnosti i robovali mitovima i predrasudama, Deklaracija nudi savremeni obrazac shvatanja svijeta i čovjeka u njemu, u skladu sa globalnim kretanjima. Deklaracija odiše idejama o integracionim procesima, mjestu Crne Gore u međunarodnoj zajednici i politici uvažavanja i saradnje. Izostala je, međutim, okrenutost njenim unutrašnjim prioritetima, da bi njene odredbe o „*multinacionalnom, multietničkom, multikulturalnom i viševjerskom društvu*“ imale smisao i bile ostvarene. De će se pojedinac u crnogorskom *multi* društvu naći i kako će se u njemu snaći. Na ova pitanja Deklaracija ne treba da da konačan odgovor, ali je, u svakom slučaju, morala da afirmiše slobodu i odredi pravac. Upravo to je izostalo!

Zašto je individualno načelo posebno važno!?

Individualizam vjeruje u nadmoć ljudskog duha. Politički poredak koji počiva na državnom, nacionalnom, ili kom drugom kolektivnom interesu i razlogu, obično polazi od jednog, najčešće zatvorenog sistema ideja. Na drugoj strani ostaje vjera u razum i slobodu, jer samo principima razuma mogu biti otvorena nova polja slobode. Stoga se ovakvi procesi moraju omogućiti, pa država i društvo koji to čine počivaju na univerzalnim vrijednostima, u skladu sa principima pravde i morala, odn., rečeno savremenim jezikom, radi se o otvorenim civilnim društvima.

Afirmisanjem individualnog načela mijenja se odnos prema vlasti, tako da svaki čovjek dolazi u poziciju da na vlast utiče i da je kontroliše, da bi vlast bila sredstvo zaštite građanske slobode, a ne sama sebi cilj i kao takva podložna kvarenju i ličnoj koristi onih koji je vrše. Ovakvim propisivanjem ljudska prava imaju primat u odnosu na ustanovljenu vlast i postaju mjerilo njene legitimnosti, dok je osnovna funkcija vlasti da ih štiti.

Gledano iz ugla specifičnih političkih, istorijskih, socioloških i dr. crnogorskih prilika bio bi to još jedan prilog modernosti - individualizam bi izdigao pojedinca iznad kolektiva i na taj način omogućio da se identitetske podjele ublaže i na duži rok kao anticivilizacijske prevaziđu. Jednostavno, politički procesi imali bi više šarma i odisali bi vjerom u bolje.

Dalje, propušteno je da se određena pitanja, koja su stvar identiteta Crne Gore promovišu donijetom Deklaracijom i da ova povelja dalekosežnošću svojih načela dobije snagu istorijskog akta. Nije u tom dokumentu rečeno zašto je jednom bila država, kako je nestala, zašto je obnovljena, koja su prava njenih građana i sl. Izostala je, na primjer, vizija Crne Gore u čijoj se državnosti susrijeću i mire različitosti, pa i tzv. nacionalna podijeljenost - pravo svakog pojedinca da doživi Crnu Goru u skladu sa svojim / nacionalnim/ ošecanjem. Ovakvim integrativnim rješavanjem ne bi se diralo u pravo da se svako nacionalno iskaže kako želi i da na osnovu takvog stava ima druga pripadajuća prava.

Deklaracija nezavisnosti, nije, a trebalo je da se dotakne mnogih tzv. osetljivih pitanja i da ubrza i olakša političke procese koji su sa njima u vezi. Ova pitanja ostavljena su bez odgovora ili su odložena za budućnost!

Tako npr. Deklaracija nezavisnosti ne dotiče se odluka Podgoričke skupštine iz 1918, kojima je na nelegalan način i bez ikakvog legitimiteta ukinuta država i Crna Gora pripojena drugoj državi - Srbiji.

Deklaracija nezavisnosti ne dotiče se odluka o nestanku Crnogorske autokefalne pravoslavne crkve, donijetih ubrzo nakon pomenute skupštine, kojima je ova crkva ukinuta i pripojena drugoj crkvi - srpskoj.

U Deklaraciji nezavisnosti nema odredaba o slavnim crnogorskim dinastijama, prelomnim događajima i velikim djelima, o progonu posljednjeg crnogorskog kralja-o nasleđu i kontinuitetu.

Deklaracija nezavisnosti ne afirmiše odnos prema AVNOJ-u, čijim je odlukama Crnoj Gori vraćena državnost u okviru jugoslovenske federacije. Da tih odluka nije bilo ne bi, najverovatnije, bilo ni refernduma ni obnove države.

* * *

Crnogorsko društvo i nakon obnove nezavisnosti bavi se pitanjima svog identiteta, na način koji nije primjeren nezavisnoj državi. Ono nema potreban stepen unutrašnjeg legitimiteta. Deklaracija nezavisnosti nije dala potreban doprinos procesu unutrašnje konsolidacije društva. U predreferendumskoj Crnoj Gori identitetska pitanja bila su stvar političkih zahtjeva i sporenja. U polju slobode koje je ih omogućilo to je bilo i prirodno. Političku borbu obilježavali su politički sukobi, povišene emocije i naboj. Nakon obnove nezavisnosti i donošenja Deklaracije nezavisnosti ta su pitanja morala biti promovisana, kako bi crnogorsko društvo ušlo u polje sloboda koje traži

odgovornost i otvara druge teme. U Crnoj Gori, međutim, ponovo se otvaraju teme koje su trebale biti zatvorene. Svjedoci smo povremenih zahtjeva da se mijenja tekst himne, uvede tzv. narodna zastava i sl. kao da Crna Gora nije nezavisna.

Ono što je propušteno da bude promovisano donošenjem Deklaracije nezavisnosti ostaje da bude rješavano u daljem političkom životu, opterećenom podijeljenošću crnogorskog društva. Deklaracija nezavisnosti nije postavila načelo, dala obrazac, postala paradigma i vodilja u crnogorskom društvu, što se moglo videti i na primjeru donošenja novog ustava, koji se, iako nije mogao ništa nadomjestiti, sa određenim rješenjima ne može pohvaliti. Tako se desilo da je u Preambuli Ustava Crna Gore iz 2007. izostalo svako pominjanje crnogorskog naroda, koji je izgubljen u kategorijama „građanin“ i sl., ili se našao u prostom nabranjanju „naroda i nacionalnih manjina“, istina na prvom mjestu! Nabranjanje, u trećem stavu Preambule, da u Crnoj Gori žive: „*Crnogorci, Srbi, Bošnjaci, Albanci, Muslimani, Hrvati i drugi*“, ne odražava posebnost Crne Gore, „najljepše pjesme na Balkanu“, kovanu kroz vjekove i ratove za slobodu, na čudesan način. Crna Gora je takvim nabranjanjem prikazana kao prost zbir naroda i nacionalnih manjina, što ne odražava suštinu njenog državnog, društvenog, narodnog i nacionalnog bića, sticanog kroz vjekove, a sublimiranog u stihu iz himne „majko naša Crna Goro.“ Ustav je odredio da su nam majke različite i da sa Crnom Gorom imamo veze samo utoliko što smo se u njoj našli sticajem istorijskih okolnosti. Takva odredba ne korespondira sa ustavnim konceptom građanske države, kako je uređeno u normirajućem dijelu ustava.

Pomenute podjele crnogorsko društvo odvrćaju od suštinskih izazova koje zahtijeva moderan svijet. Politički život Crne Gore, nakon obnavljanja njene nezavisnosti, u nekim segmentima, zadržao je crte predreferendumske stanja. Deklaracija je mogla pospješiti određene procese. Svjedoci smo tenzija koje su pratile proces standardizacije crnogorskog jezika, a pred nama su iskušenja koja će nametnuti crkveno pitanje. Totalitarizmi, ovi i

oni, sprečavaju istinski pluralizam, neophodan za izgradnju otvorenog i slobodnog društva.

* * *

Deklaracija je mogla, da je tretirala pitanja kojih smo se dotakli, da smanji tenzije i ubrza političke i društvene procese. Moglo se ići bržim putem. Ostaje da se kroz dugotrajni politički proces stigne do istog cilja. Poželjan je društveni konsenzus oko mnogih pitanja, sličan onom koji je postignut oko evropskih integracija. Politički dijalog mora početi od određenog minimuma zajedničkih premisa, da bi se mogao očekivati valjan rezultat. Ovim bi svi politički činoci bili izvedeni na čistinu i niko se ne bi mogao sakrivati iza prava na ovu ili onu slobodu, prikrivajući svoj fanatizam ili ne daj bože neki tuđi interes.

Politička vlast mora da čuva svoj legitimitet, koji ne smije da izvlači iz proste činjenice da je pobijedila na izborima ili istorijske zasluge za Crnu Goru. Legitimitet vlasti i njenih postupaka mjeri se prihvatljivim sistemom vrijednosti, koje vlast, što je i njena uloga, treba da omogući i zaštititi. U osnovi tog vrijednosnog sistema su ljudska prava i slobode. Da bi se sa puke proklamacije ljudskih prava i sloboda prešlo na uspostavljanje zgrade samih prava mora se omogućiti puna sloboda i svakom pojedincu pružiti šansa da slobodu prihvati kao izazov i odgovornost.

Politička stvarnost ne smije poprimiti obilježja političke borbe za očuvanje obnovljene države. Rezultat takvih tendencija bio bi vezivanje opstanka Crne Gore za opstanak vlasti. Borba za izgradnju Crne Gore ne može se voditi istim političkim sredstvima kao što se vodila borba za obnavljanje njene države. Osvojeno polje slobode u predreferendumske Crnoj Gori diktiralo je drugačije zahtjeve. Bilo je jednostavno drugo vrijeme.

U Crnoj Gori ne postoji institucionalna politička alternativa. Politička opozicija, sa srpskim nacionalnim predznakom, nema takve atribute. Ona se bori za interese druge države i njen primarni

cilj je da eventualnom pobjedom na izborima postavi pitanje nezavisnosti države, ili u najmanju ruku pitanje njenog unutrašnjeg preoblikovanja. Ne čineći ništa da se konkurencijom programa bori za njeno unutrašnje konsolidovanje i izgradnju slobodnog društva, politička opozicija ostaje u predpolitičkom stanju. Ona se kao takva stavlja više naspram države, a manje naspram vlasti, koju bi po prirodi stvari htjela da pobijedi na izborima.

Sloboda i demokratija su u koleraciji tek ako se prožimaju. Istinski pluralizam donosi nove alternative. Neobično je da se u Crnoj Gori ne pojavljuje alternativa, koja će aktuelnoj koaliciji priznati istorijski doprinos na obnovi države, ali će ukazivati na nove mogućnosti i boriti se za vlast, ne da bi ukidala državu, već da bi mijenjala stvarnost na bolje. Obezbijedila bi se smjenjivost vlasti bez opasnosti da se na bilo koji način dovode u pitanje nezavisnost i identitet Crne Gore.

Građanima Crne Gore prigovora se da su nedostojni demokratije i slobode, a političkoj vlasti da je dovela do svojevrstnog totalitarizma i diktature, jer vlast, navodno, nikada nije promijenjena na izborima i da je to „jedini primjer u Evropi.“ Ova teza, koja dolazi iz opozicije i jednog dijela inteligencije, iako netačna, otpala bi i kao sredstvo manipulacije. Crnogorci su smjenjivali vlast na izborima, ako pod izborima, u najširem značenju tog pojma, podrazumijevamo svaki oblik političkog optiranja. U posljednjih desetak godina učinili su to dva puta, najprije 31. maja 1998, kada je na izborima pobijeđen Miloševićev uticaj u Crnoj Gori, a potom na referendumu, kada je smijenjena savezna vlast, kao nosilac „prenesenog“ dijela suvereniteta, i u skladu sa tim obnovljena država.

Međutim, tačna je teza da su mnoge priče potrošene i da Crnoj Gori trebaju nove. Samo puna sloboda omogućava izgradnju Crne Gore kao otvorenog, civilnog društva. Demokratija je, uostalom, politički poredak otvorenih pitanja. Izlaz je u slobodi za sve koji su spremni da preuzmu odgovornost.